

NOVÉ PUBLIKACE

Jaroslav Řídký – Petr Květina – Petr Limburský – Markéta Končelová – Pavel Burgert – Radka Šumberová: *Big Men or Chiefs? Rondel builders of Neolithic Europe*. Oxbow Books, Oxford – Philadelphia 2019, 193 str.

Mladoneolitické kruhové příkopy, zvané nyní již i v cizojazyčné literatuře rondely, se od svého objevu staly předmětem rozmanitých interpretací, oscilujících mezi předpokládanou praktickou (totiž obrannou) funkcí až po funkce čistě společenské, resp. náboženské. Někde mezi oběma póly stojí funkce kalendářní, související s usilovně hledanými, a přesto stále jen domnělými astronomickými parametry. Těmto otázkám je věnována třetí kapitola „Ve víru hypotéz“, v níž J. Řídký kriticky zvažuje všechny možnosti. Autoři nové knihy chtěli problematiku rozšířit o otázku, zda tyto stavby budovaly autority spíše místního nebo (nad-)regionálního významu, v etnologickém vokabuláři z Tichomoří tedy Mocní (Velcí) mužové, snažící se pomocí vlastních schopností dočasně vyniknout v rovnostářské společnosti, nebo šéfové-náčelníci, jejichž postavení v rozřazené (*ranked*) společnosti již bylo dědičné.

Inspirátorem těchto otázek byl patrně druhý z uvedených autorů, dobře obeznámený s etnoarcheologickou i etnosociologickou literární produkcí v angličtině. Nutno ovšem zdůraznit, že jen v angličtině, protože tu zcela postrádáme práce francouzské, z nichž zejména ty Godelierovy o „*Grands Hommes*“ a jejich zevrubná etnoarcheologická aplikace z pera manželů Péterquinových mají zcela zásadní význam. Mnoho poučení by se našlo i ve velmi důkladných studiích německých badatelů, v oblasti Nové Guineje a Mikronésie kdysi velmi aktivních. Přehled a snaha o syntézu anglofonních prací je však asi i na mezinárodní úrovni užitečná, což legitimizuje publikaci těchto kapitol v jazyce jejich původních zdrojů. Rovněž to poskytlo možnost obdařit knihu titulem ve světovém měřítku atraktivním, a umožnit tak její vydání v nakladatelství globálního významu. Nošením dříví do lesa by však rozhodně nebyla publikace těchto souhrnů v češtině. Nástin různých etnologických klasifikací typů společností a sfér působnosti individuálních autorit v druhé kapitole z pera obou hlavních autorů (J.Ř. a P.K.) má čtenáře připravit na okruh otázek, které se budou řešit. Po již zmíněné diskusi s dosavadními názory následují ve čtvrté kapitole případové studie, v nichž se vedle prvního autora uplatnili i M. Končelová, R. Šumberová a P. Burgert. Kromě informací o novějších výzkumech z území Čech (Praha-Ruzyně, Vchynice, Kolín I–II) se tu připomínají klasické lokality, které se asi zdají být zajímavé i v nových souvislostech: Těšetice-Kyjovice, Svodín, Bučany, Kamegg, Friebritz, Künzing Unternberg, Bylany IV, Goseck a Vochov. Shrnutí těchto nových údajů co do designu a konstrukce rondelů podal v šesté kapitole opět J. Řídký, přičemž bohatě využil své doktorské práce (Řídký 2011). V přehledu problematiky radiokarbonového datování se autoři spojili s P. Limburským. V dalších dvou kapitolách pak hlavní autor s některými vedoucími nejprůnosnějších výzkumů shrnuje otázku okolních mikroregionů a zázemí rondelů (kap. 8) a celkového sídelního a sídlištního vzorce kultury s vypíchanou keramikou v Čechách (kap. 9). Autoři docházejí k závěru, že osady s kruhovými příkopy a bez nich se v jiných ohledech nijak neliší (str. 171): stejné je trvání osídlení, velikost sídliště, pozice v krajině, charakter jam, přítomnost exotických importů a nepřítomnost areálů vyčleněných pro zvláštní funkce, jako je třeba výroba nebo porážení dobytka. Přítomnost importovaných surovin štěpané industrie je na sídlišťích této kultury velmi nevyrovnaná, aniž bychom pro to mohli najít nějaké zdůvodnění: např. rohovec ze 150 km vzdáleného Krumlovského lesa, hojně zastoupený v Kolíně I, zcela chybí v Kolíně II (Stolz *et al.* 2018).

Syntézou záměru pak má být poslední kapitola od obou prvně uvedených autorů. V její první části *Architecture of power?* jsou shrnuty ty jevy, které by mohly něco napovědět o rozsahu moci elit a jejich zájmech vybudováním rondelu něco vyjádřit. Vodítek ovšem není mnoho, takže se tu spíše opakují základní zobecnitelné poznatky: hrotitý příkop lemovala z vnitřní strana palisáda, z vnější strany asi lavice z vytěžených sedimentů (k tomu dle jiných indicií Oliva 2010, 328), s počtem vchodů se zpravidla zvětšuje průměr rondelu. Palisáda byla asi tak vysoká, že přes ni nebylo vidět, což s sebou neslo

i zvláštní akustické jevy a vytvářelo jakýsi odloučený svět. Radiokarbonové datování nepotvrdilo, že by rondely vznikly v Transdanubii (ty německé se zdají být starší), ani nepřispělo k rozlišení různých půdorysů a stavebních fází; lze jen předpokládat, že vnějších příkopů a palisád postupně přibývalo, to vše ovšem v poměrně úzkém časovém horizontu 4850 až 4700 kalendářních let před Kristem.

V další části kapitoly má opět přijít na pomoc „Etnologická inspirace“, která je sice zajímavá, ale stejně jako v nedávném rozsáhlém kompendiu (*Květina et al. 2015*) tu chybí návod k použití. Autoři se poté o etnologické aplikace už ani nepokoušejí.

Jediný pokus o stanovení, zda iniciátory budování rondelů byli spíše Velcí mužové nebo náčelníci, podnikl J. Řídký již v šesté kapitole (str. 100), a to v diskusi s mým článkem z roku 2004. Soudí, že rondely se vyskytují ve čtyřech různých kulturách od soutoku Sáhy s Labem až po soutok Drávy s Dunajem (obr. 3.2) na ploše 800 tisíc čtverečních kilometrů, a to stále v týchž variantách. Takovou jednotu mohla zajistit jen nějaká nadregionální autorita, spíše tedy dědičný náčelník než pouhý Velký muž v rovnostářské společnosti. Soudím, že žádná autorita nemohla mít v pravěku dostatečnou moc, aby zajistila takovou unifikaci – a jaký by také na tom měla zájem? Lídři by spíše usilovali o sjednocení zásobních jam, souvisejících s redistribucí, na níž velkým mužům i náčelníkům záleželo především; ty jsou však v regionech s výskytem rondelů rozdílné, stejně jako pohřební zvyklosti (str. 146). S širokým rozprostřením jevů symbolického, ale i profánního významu se v pravěku setkáváme běžně, a to už od mladého paleolitu. Mám na mysli např. gravettinské venuše, které se v několika víceméně ustálených typech vyskytují od Atlantiku po Ural. Co takovou jednotu způsobovalo, nevíme, ale jistě to nebylo rozhodnutí nějaké společenské elity. Pokud bychom od autorit neočekávali sjednocení designů na širokém území, mohli bychom právem očekávat dodržení plánovaného půdorysu alespoň v rámci jednoho rondelu v jediné lokalitě. K tomu však často nedocházelo, a možná není náhodou, že tyto případy ani lokality nejsou v knize vůbec zmíněny.

Zvláště výmluvný příklad pochází z Mašovic z klasického území rozšíření moravsko-dolnorakouské skupiny malované keramiky na jihozápadní Moravě (*Čížmář 2008*), kde se dvě ramena budovaného rondelu míjejí u vchodu o 7 metrů, což bylo dodatečně maskováno radiálními výběžky. O tomto nedostatku museli hloubitelé příkopu vědět týdny dopředu. Je také známo mnoho případů, kdy hranice mezi nestejnými hloubkami segmentů jednoho příkopu spolu sousedí vertikálními stupni (*Trnka 1997, 42*). Takovou situaci zaznamenáváme i v rondelu Vedrovice III, kde mělký příkop s oblým dnem náhle padá o 2 m hlouběji do celkem 3,2 m hlubokého příkopu s hrotitým dnem (*Humpolová 2001*). I klasický těšetický rondel vykazuje v jihozápadní části neprokopané prahy, přičemž jiné úseky příkopu už byly několikanásobně opravovány, resp. přehlubovány (více příkladů s citacemi a dokumentací *Oliva 2004*). Z uvedeného vyplývá, že každý úsek příkopu hloubila jiná skupina s vlastním vedením, která se nestarala o průběh prací u sousedů, ač s nimi byla v kontaktu.

Tehdejší elity tedy nejenže neurčovaly vzhled rondelů v nějaké oblasti, ale nestačily ani na udržení koncepce v rámci jediné konstrukce. Kdyby ovšem nebyly tyto práce řízeny vůbec, nemohlo by dojít k takovým excesům jako v Mašovicích, protože sami kopáči by jistě nepostupovali tak, aby se nesešli s protějščí skupinou a jejich dřina tak ztratila smysl. Oč tedy byla autorita prostorově či společensky omezenější, o to byla tvrdší, takže donutila zúčastněné pracovníky k viditelně nesmyslné práci, zřejmě v ostentativní opozici k autoritě sousední.

Tvrzení, že stavební fáze špatně navazující na předchozí půdorys možná představují zcela nový koncept, pozbývá v případě mašovického rondelu smysl a v jiných případech naráží na fakt pomalého zaplňování příkopu, který mohl být viditelný ještě v době bronzové (str. 101).

Je zřejmě, že za použití různých komparací lze dojít ke zcela odlišným sociologickým výkladům. Určitější výsledky by možná přineslo, kdyby se místo srovnávání s modely ze vzdáleného Tichomoří, jak je zde podává výhradně angloamerická kulturní antropologie, více budovalo na domácích tradicích. Práce vychází z důkladně shromážděné novější literatury, je však otázkou, zda z ní byly rovnoměrně vytěženy všechny důležité údaje – srov. chybění zmínek o nesouvislých úsecích příkopů a o nedodržování výchozích stavebních koncepcí. Paradoxně právě tyto zvláštnosti je totiž možno využít pro řešení otázky nastolené hlavním titulem svazku. Vzdor poněkud nerovnoměrnému výběru z důležitých faktů bude tato kniha světově nejrozšířenějším pramenem poznatků o tomto jedinečném jevu středodunajského neolitu.

Martin Oliva

Literatura

- Čížmář, Z. 2008: Mašovice – „Pšeničné“ (okr. Znojmo). In: Z. Čížmář ed., *Život a smrt v mladší době kamenné*, Brno: Ústav archeologické památkové péče, 126–143.
- Humpolová, A. 2001: Rondeloid č. III lidu s moravskou malovanou keramikou ve Vedrovicích. In: V. Podborský ed., *Pravěká sociokultovní architektura na Moravě*, Brno: FF MU, 157–166.
- Květina, P. – Řídký, J. – Končelová, M. – Burgert, P. – Šumberová, R. – Pavlů, I. – Brzobohatá, H. – Trojánková, O. – Vavrečka, P. – Unger, J. 2015: *Minulost, kterou nikdo nezapsal*. Červený Kostelec: Pavel Mervart.
- Oliva, M. 2004: Flint mining, Rondels, Hillforts... Symbolic works or too much free time? *Archeologické rozhledy* 56, 499–531.
- Řídký, J. 2011: *Rondely a struktura sídelních areálů v mladoneolitickém období*. Dissertationes archaeologicae Brunenses/Pragensesque 10. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta.
- Stolz, D. – Malyková, D. – Kováčiková, L. – Přichystal, A. – Řídký, J. – Zítka, P. 2018: Sídliště kultury s vypíchanou keramikou na silničním obchvatu v Kolíně-Štítarech. *Archeologie ve středních Čechách* 22, 31–69.
- Trnka, G. 1997: Zu Bauweise mittelneolithischer Kreisgrabenanlagen. *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity* M2, 41–48.

Jiří Pajer: Nové studie o novokřtěncích. Etnos, *Strážnice* 2018. 320 str.

Jednu z nejpozoruhodnějších kapitol raných dějin evropské reformace představují sekty, pro něž se ujal pojmenování novokřtěnci. Stoupenci radikálního hnutí, jež se zformovalo ve Švýcarsku kolem roku 1524, nechvalně prosluli různými náboženskými a sociálními excesy, na špičce s tyranii ve vestfálském Münsteru. Nutno ale hned dodat, že násilností se dopouštěly jen některé frakce. Hnutí v širší známost vstoupilo i díky svým přísným (a úzkostně dodržovaným) regulím kolektivního způsobu života a vysoké míře uzavřenosti vůči svému okolí. Od nejstarší generace byli novokřtěnci, často budící pohoršení či přímo otevřené nepřátelství ze strany katolíků jakož i protestantů, nuceni migrovat po Evropě.

Už ve 20. a 30. letech 16. století se někteří z vyhnanců usadili na Jindřichohradecku a na jižní Moravě. Zpočátku i v českých zemích museli členové hnutí strpět mnohá příkoří, nicméně život na Moravě v průběhu 2. poloviny 16. století byl v jejich vlastním písemnictví tradován jako šťastné období. Majitelé zdejších panství, na kterých se novokřtěnci uchytili, pragmaticky oceňovali schopnosti nových poddaných coby dovedných a pilných zemědělců a řemeslníků. Někteří šlechtici drželi nad sektáři ochrannou ruku i z důvodu jisté věroučné náklonnosti či shovívavosti. Nutnost hledání další domoviny nastala na začátku třicetileté války, konkrétně kolem roku 1622, kdy došlo k hromadnému odchodu členů hnutí na Slovensko a do Sedmihradska.

Výzkumu moravských novokřtěnců propadl archeolog a etnograf J. Pajer, který poměrně často využívá i písemné prameny. K sedmdesátinám si jakožto nakladatel nadělil v pořadí druhou knihu vlastní sebrané tvorby k dané problematice. Některé texty tu publikuje poprvé, ale z většiny – dílem po přepracování a doplnění – podruhé. Znovu otištěné práce původně uplatnil jako články v časopisech či ve sbornících, příp. jako kapitoly v knihách o dějinách konkrétních vesnic a měst. Čerstvě vydaný soubor váže k předchozímu sborníku (*Pajer 2006*) stejné knižní zpracování i titulní název, nově rozšířený o adjektivum značící, že shromážděné texty (s jedinou výjimkou) vznikaly v letech 2007–2018.

Nový přehled Pajerova bádání sestává z 23 příspěvků, z nichž naprostou většinu lze označit za materiální. V těchto textech se autor převážně zaobírá jednotlivými lokalitami s novokřtěnskou minulostí. Jen dva či tři příspěvky vykazují syntetizující rysy. Autor se výzkumu novokřtěnců věnuje z různých úhlů, hlavně se však specializuje na hmotnou kulturu, a to především na jimi vyráběnou keramiku. V samém centru jeho zájmu stojí proslulá fajáns, již novokřtěnci na Moravě vyráběli nejpozději od roku 1594. V tomto směru značně rozšířil pramennou základnu svými terénními aktivitami – v počátcích badatelské dráhy převážně náhodnými (tj. záchrannými) archeologickými výzkumy, v posledních dvaceti letech cílenými sondážemi v celé řadě lokalit. Problematika výroby a distribuce keramiky představuje tematické těžšíše recenzované knihy, nejenak u jejího staršího protějšku.

Čerstvý výbor zahrnuje celou řadu různě podrobných, bez výjimky předběžných zpráv o výkopech v místech zaniklých hrnčírén, dílem vytipovaných na základě starých amatérských vykopávek a povrchových průzkumů, dílem dosud doložených jen písemnými prameny. Autorovi se v jednot-

livých lokalitách většinou podařilo zachytit rozsáhlá střepišť s jednoznačnými doklady produkce: kazové výrobky či polotovary, keramické opěrky používané při výpalu, hrnčířské formy, nádoby použité při tavbě glazur a také mlýnské kameny k rozemílání materiálu pro glazury.

Autor ve dvou lokalitách zachytil i pozůstatky vlastních dílen. V Tavíkovcích (okr. Znojmo) a ve Vacenovicích (okr. Hodonín) odkryl po jednom sklípku pro uskladňování hrnčířské hlíny. Ve druhé uvedené lokalitě pak učinil objev prvořadého významu, když nalezl a z podstatné části vykopal torzo velkokapacitní vypalovací pece vyžděné z cihel. Z ní se dochovaly partie zapuštěné pod původní povrch terénu: obslužná jáma a dno vypalovací komory s pilířky a průduchy pro rozvod žárů. Jedná se teprve o třetí lokalitu s nálezem vypalovacích pecí moravských novokřtěnců. Oba předchozí případy, oba s nevalnou terénní dokumentací, jsou spjaty s amatérským badatelem Heřmanem Landsfeldem (1899–1984). Velkou zásluhou J. Pajera je, že podle fotografií schematicky rekonstruoval nálezovou situaci alespoň jedné Landsfeldem vykopané pece v Ostrožné Nové Vsi (Pajer 2006, 107–118).

Není pochyb, že archeologické výzkumy J. Pajera zásadním způsobem posunuly poznání výroby novokřtěnské keramiky. Také ovšem budí nemalé rozpaky, což se týká akcí z poslední doby. Výhrady lze vznést k dokumentačním postupům. Recenzovaná kniha v tomto ohledu okamžitě evokuje publikace zmíněného *H. Landsfelda* (např. 1950), který víceméně živelně prováděl vykopávky v místech dávných hrnčířů. V Pajerově knize zcela scházejí jak celkové lokalizační plány sond (až na jeden jediný schematický náčrtek), tak detailní zákresy konkrétních nálezových situací. Ty nejsou k dispozici ani v případech tak mimořádného nálezu, jakým je vypalovací pec z Vacenovic. Představu o jejich proporcích zprostředkovává jen schematický náčrt; o nálezové situaci si lze nejlépe učinit bližší představu podle řady fotografií.

Je paradoxní, rozepisuje-li se autor poměrně podrobně, kterak v okolí vypalovací pece nalezl zbytek zdí dílny (rámcově rekonstruuje i její půdorysné rozměry), když nepřipojil nákresy dotyčných sond. Dojmu o nedostatečné kvalitě Pajerových výzkumů se nelze ubránit při pohledu na fotografie sond: mají bez výjimky nezačištěné profily a nepravidelné obrysy. Pro nepřilíš precizní exkavaci v prostoru skládek hrnčířského odpadu lze mít samozřejmě pochopení. Ale jen stěží je omluvitelné, jestliže autor stejným způsobem rozkopává i místa s relikty vlastních hrnčířů. Tím spíše zaujme, že tyto aktivity mu byly umožněny – jak sám na několika místech knihy zdůrazňuje – díky dvěma projektům GA ČR. Současně vyvstává otázka ohledně legálnosti těchto aktivit. J. Pajer se totiž dlouhodobě prezentuje coby samostatně působící badatel, který při současném právním řádu ani nemůže nabýt oprávnění k provádění archeologické exkavace.

Výše uvedené výhrady k působení J. Pajera coby terénního archeologa nelze zevšeobecňovat. V 80. letech 20. století s velkým elánem zachraňoval mimořádně cenné hromadné soubory novověké keramiky. Co se týče problematiky novokřtěnců, zvláště vyzdvihnout je třeba autorovy nálezy z rozsáhlého hrnčířského střepiště při bývalých novokřtěnských dvorech ve Strachotíně, zdevastovaných při budování Novomlýnské přehrady. Jen soubor fajánse z této lokality vydal na samostatnou knihu (Pajer 2001), ostatní keramika je prozatím publikována výběrově (Pajer 2006, 79–90). Mezi archeology byl J. Pajer dlouho jediný, kdo měl o nálezy tohoto druhu zájem. A dlužno dodat, že na jižní Moravě je dosud solitérem jakožto archeolog soustavně se zabývající raně novověkou keramikou.

Z prezentované knihy dobře vysvítá vysoké autorovo zručství nejen novokřtěnské fajánse, ale i ve stejných dílnách vyráběné hrčiny a kachlů. Nedávnými terénními výzkumy znovu významně prohloubil poznání morfologické a typologické pestrosti uvedených druhů zboží. Z mnoha v knize prezentovaných zajímavých (prozatím vzácnějších) nálezů lze zmínit např. matrice na výrobu miniatur kachlových kamen – dětských hraček či některé tvary luxusnějšího stolního nádobí (žardiniéry, desertní misky, šálky). Autor shromáždil za desítky let natolik velké množství srovnávacího materiálu, že lze důvěřovat jeho úsudku ohledně dílenské proveniencí celistvě dochovaných kusů z muzejních fondů a dalších sbírek.

J. Pajer se v poslední době zaměřil i na stavební podobu novokřtěnských sídel. V tomto směru stojí v centru jeho pozornosti osamocený dvůr Alínkov u Čermákovic nedaleko Moravského Krumlova, kde iniciuje vybudování Památníku moravských novokřtěnců. V dnes zchátralém areálu většího dvora, kterého se týkají hned tři příspěvky zahrnuté do knihy, se nacházejí obytné i hospodářské stavby z předbělohorského období, kdy zde sídlili – jak vypovídají písemné prameny – novokřtěnci. O stáří staveb, jež tvoří jádro dvora, svědčí mj. zbytky sgrafitových omítek. Autor je skálopevně

přesvědčen, že se jedná o budovy postavené přímo novokřtenci, přičemž argumentuje vnitřní dispozicí a celkovými půdorysnými rozměry největší z nich. Tato výrazně podlouhlá stavba podle jeho mínění původně sloužila jako kolektivní obytný dům, což prý hlavně vyplývá z rozvrhu místností v patře, odrážejících specifický způsob života členů hnutí.

Autor v budově identifikuje umývárnu, modlitebnu, společnou jídelnu či třeba hostinský pokoj pro vrchnost. Své závěry zakládá na výsledcích hloubkového stavebněhistorického průzkumu, jehož okolnosti ovšem nejsou ani v jednom ze tří textů náležitě vyloženy. V interiéru dotčené stavby byly provedeny v masivní míře sondy do omítek, přičemž nálezové situace jsou prezentovány jen nepříliš kvalitními fotografiemi. Z předložené dokumentace jasně vyplývá, že se jedná o poměrně složité situace, které vyžadují kritickou analýzu. Tu však provedl – zdá se – sám J. Pajer, aniž by oslovil nějakého skutečně kompetentního a zkušeného odborníka. Dlužno totiž dodat, že autor je na poli stavebněhistorického průzkumu úplným nováčkem. Jím navrhované interpretace jednotlivých situací i domu jako celku proto nepůsobí příliš věrohodně. Absence standardní argumentace (a dokumentace) ale ostře kontrastuje se silnými prohlášeními, jež mají za účel znemožnit stanovisko brněnských památkářů, kteří stejnou stavbu pokládají už v její nejstarší fázi za vrchnostenský pivovar.

Dnes je otevřené, kdo má pravdu ohledně prvotní funkce dlouhé budovy alinkovského dvora. Pajerova argumentace v tom smyslu, že daná stavba nemá srovnání v prostředí běžných vrchnostenských dvorů, není relevantní, protože svůj názor nestaví na konkrétních odkazech či citacích literatury. Obecná manipulativnost autorových vyjádření číší z věty, že jeho představa je prý „dostatečně podložena také autentickými písemnými zprávami“ (s. 94). Že ani při interpretaci archiválií nepostupuje patřičně kriticky, lze snadno zjistit na základě konfrontace s jednou bakalářskou prací, speciálně věnovanou dané lokalitě. Její autorka došla k střízlivému závěru, že podle písemných pramenů nelze určit, zda předmětná budova původně sloužila jako pro novokřtence typické kolektivní obydlí (Loukotová 2016, 59). To, že členové hnutí ve dvoře sídlili, je ovšem faktem. V areálu se tehdy nacházel i mlýn, v jádru dodnes dochovaný.

Oč J. Pajer šetří na argumentaci, tím více své závěry ohledně Alinkova (i jiných lokalit) prokládá slovy jako nesporný či nepochybný. Působí to až protivně, zvláště v kombinaci s úvodem knihy, pojatým jako nepokrytá oslava výsledků vlastního výzkumu. Není totiž potřeba, aby to sám zdůrazňoval, protože jeho ohromné zásluhy na poli archeologie a etnografie jsou očividné; sluší se připomenout průkopnické práce o raně novověké keramice na příkladech jím zachráněných souborů ze Strážnice (Pajer 1982; 1983). Budeme si však muset počkat až na autorova dosud neznámého následovníka, který bude tím, komu se podaří definitivně vyvést výzkum hmotné kultury moravských novokřtenců z pionýrské, tj. sběratelské fáze. Rovněž je načase, aby poznatky o jihomoravských dílnách byly široce konfrontovány s evropským bádáním. Není totiž pravdou, tvrdí-li J. Pajer, že „dosud chybí přesvědčující srovnávací doklady“ k prověření jeho hypotézy o zahraničních (konkrétně jihoněmeckých) genetických vzorech vacenovické velkokapacitní pece (s. 244). Analogií lze různě po Evropě dohledat už několik (srov. např. Heege Hrsg. 2007). Dlužno dodat, že Pajerovy texty obecně reflektují zahraniční bádání jen zcela minimálně. Ze všeho nejvíce potřebné však je, aby se terénním výzkumům novokřtěnských lokalit dostalo moderní metodiky, vysoce kvalitní dokumentace a kritického interpretačního odstupu.

Jan Kypka

Prameny a literatura

- Heege, A. Hrsg. 2007: Töpferöfen – Pottery kilns – Fours de potiers. Die Erforschung frühmittelalterlicher bis neuzeitlicher Töpferöfen (6.–20. Jh.) in Belgien, den Niederlanden, Deutschland, Österreich und der Schweiz. Basel: Archäologie Verlag.
- Landsfeld, H. 1950: Lidové hrnčířství a džbánkařství. Besedy o řemesle džbánkařském, hrnčířském a kamnářském. Praha: Orbis.
- Loukotová, A. 2016: Moravští novokřtenci a usedlost Alinkov v raném novověku. Ms. bakalářské práce, Masarykova univerzita v Brně.
- Pajer, J. 1982: Hromadný nález ze začátku 17. století ve Strážnici. Strážnice: Ústav lidového umění.
- Pajer, J. 1983: Počátky novověké keramiky ve Strážnici. Strážnice: Ústav lidového umění.
- Pajer, J. 2001: Novokřtěnské fajánse ze Strachotína. Mikulov: Regionální muzeum v Mikulově.
- Pajer, J. 2006: Studie o novokřtencích. Strážnice: Etnos.

Pavel Drnovský: Hmotná kultura šlechtických sídel severovýchodních Čech. Každodennost ve středověku pohledem archeologie. Archeologické studie Univerzity Hradec Králové 3. Nakladatelství Pavel Mervart, *Červený Kostelec* 2018. 344 str. s 233 obr.

Je potěšitelné, když disertační práce obhájená roku 2017, vyjde tiskem již v následujícím roce, ale v tomto případě to platí dvojnásobně, protože se jedná o práci kvalitní přinášející mnoho nových poznatků. K naplnění obsahu podtitulu dospívá až po dlouhé cestě, která je náplní většiny této publikace. Téma si autor zvolil na základě dobré znalosti problematiky archeologie středověku ve východních Čechách i možnosti přístupu k dosud nepublikovanému materiálu. Po Úvodu a dějinách archeologického bádání o mladším středověku v severovýchodních Čechách, následuje kapitola představující osm hlavních hradů, na nichž je práce především postavena (Brada, Bradlec, Břečtejn, Červená Hora, Javorník, Kumburk, Pecla, Rotemberk) a souhrnný popis lokalit dalších. Informace začíná citací Augustina Sedláčka, po níž následuje vyhodnocení písemných pramenů, popis terénních pozůstatků, odkaz na literaturu, vyznačení na mapovém podkladu a terénní náčrt či zaměření. Stručný popis je věnován dalším osmi lokalitám (Batňovice, Bolkov, Božanov, Bradlo, Nedbákov, Rýzmburk, Semonice, Třebovčice).

Jádrem celé práce je čtvrtá kapitola „Vyhodnocené soubory“, v níž je zasloužená pozornost věnována stolní a kuchyňské keramice, uvedená kritickým vyhodnocením deskripčních systémů, přehledem studia středověké a novověké keramiky východních Čech a metodice zpracování. Dále následuje speciální pozornost východočeské keramice a to souborům z Břečtejna a Javorníka. Po podrobném roztržení keramických souborů je zařazeno vyhodnocení, které se jen částečně mohlo opřít o stratigrafii a neumožňovalo využití pokročilých statistických metod, takže autor pracoval především se soubory roztržnými podle keramických tříd, které srovnával s keramikou z dalších východočeských lokalit. Výsledkem jsou změny chronologie některých keramických tvarů, což znamenalo posun počátků hradu Břečtejna a tvrze Javorníku již před polovinu 14. stol.

Další subkapitola (4.2), věnovaná kamnářské keramice, je uvedena zasvěceným přehledem vývoje otopných zařízení z evropského hlediska i přehledem typologie a technologie. Zde je možno dodat, že ve Švýcarsku byla nedávno objevena pec s vsazenými kachli, datovaná již do poloviny 10. stol. (Marti 2018). Přehled dosud publikovaných nálezů kamnářské keramiky ze severový-

chodních Čech obsahuje nezanedbatelných sedmáct lokalit, takže při zpracování šesti nových se autor měl oč opřít. V kamnářské produkci vydělil sedmáct skupin z hlediska výpalu, keramické hmoty a úpravy povrchu. Soubor kachlů z každé lokality zvlášť vyhodnotil a dospěl k poznání shod i rozdílů v jednotlivých souborech.

V subkapitole „Kovové nálezy“ (4.3), je zpracován materiál ze soukromé sbírky, ke které se autorovi podařilo získat přístup. Přestože nálezy nepocházejí z oficiálního výzkumu, nezbyvá než ocenit osobní přístup autora, který získal důvěru nálezce a dokonce s ním projednal možnosti předání do muzea. Z hradu Červená Hora bylo evidováno 215 předmětů roztržných podle původní funkce. Autor při zpracování prokázal velmi dobrou znalost relevantní literatury a poznatky doplnil o často méně známé ikonografické prameny. Podobně je zpracován i kovový materiál v počtu 151 jedinců z hradu Rotemberk. Přestože nelze úplně vyloučit mladší deponování některých nálezů na hradu Červená Hora, známé datum násilného zániku 8. června 1427, datuje většinu předmětů do doby před tímto datem.

Pátá kapitola je věnována poznání každodennosti na šlechtických sídlech z pohledu archeologie. Autor v ní vyšel z revize pramenné základny nálezů ze šlechtických sídel v severovýchodních Čechách uložených v muzeích a několika soukromých sbírkách. Pro další práci však využil jen kolekce o více než sto kusů. Z hlediska funkčních pozic v živé kultuře, rozděлил autor nálezy do devíti kategorií. Některé z nich, jako podoba sídla, provoz sídla nebo příprava jídla a stolování, jsou velmi silně zastoupeny, kdežto pro kategorie oděv nebo víra je jen málo dokladů. Celá problematika je přehledně tabulkově zpracována na obr. 116 a 233. Z materiálu, který měl autor k dispozici, vytěžil maximum.

Při této příležitosti se naskytá možnost srovnat knihu Pavla Drnovského s prací Jana Košťála, který s několika spoluautory zpracoval výsledky výzkumu hradu Vízmburku, rovněž ve východních Čechách (Košťál 2013). Také tato práce si dala za úkol osvětlit každodennost na hradě.

Soustavný výzkum jedné lokality k tomu dával dobré předpoklady, jejichž hodnota je snížena torzovitostí dokumentace i nalezeného inventáře. Přesto se podařilo na základě archeologických nálezů život na hradě vylíčit a doplnit o kresby ze života obyvatel. Tato publikace má dobrou odbornou úroveň, ale je více orientována na širší veřejnost. Pavel Drnovský na základě materiálu z několika lokalit zpracoval chronologii keramiky i dalších nálezů a jeho kniha je určena především

odborné veřejnosti, která v ní může najít hodně srovnávacího materiálu pro další odbornou práci. Pro poznání každodennosti, v níž žili lidé ve středověku, mají obě práce svoji hodnotu. Není pochyby o tom, že archeologické nálezy podstatným způsobem doplňují znalosti o každodenním životě na šlechtickém sídle, ale teprve po spojení výsledků stavebního průzkumu, literárních děl, archeologických nálezů a ikonografie, bychom dostali mnohem plastičtější obraz života na šlechtickém sídle.

Josef Unger

Literatura

Košťál, J. a kol. 2013: Vizmburk. Příběh ztraceného hradu. Havlovice.

Marti, R. 2018: Ein Kachelofen des 10. Jahrhunderts aus Lausen-Betzenach (Kt. Basel-Landschaft/CH). Archäologisches Korrespondenzblatt 48, 93–111.

Stanislav Grigoriev: Metallurgical Production in Northern Eurasia in the Bronze Age. Archaeopress Publishing Ltd., Oxford 2015. ISBN 978-1-78491-236-9 (e-PDF). 831 str.

Rozsáhlá monografie je věnována problematice nejstarších dokladů zpracování kovů v severní Eurasii. Přestože se názvem odkazuje na dobu bronzovou, řeší také vývoj v eneolitu a přechodu k době železné. Vyšla v elektronickém formátu pdf. Doplněna je 201 obrazovými a 118 tabulkovými přílohami, které jsou vsazeny přímo do textové části. Po úvodním slovu následuje čtrnáct kapitol, závěr a bibliografie.

Autor zvolil ke svému bádání účtyhodný soubor strusek a rud, 2331 vzorků, které pocházejí z lokalit od Donu po Altaj a střední Asii. Podrobil je řadě (2628) chemických analýz a své výsledky podpořil experimentálními tavícími technikami. Úvodní pasáž shrnuje dosavadní stav bádání z hlediska výzkumů nejstarších důlních lokalit, laboratorních studií a tzv. „metalurgických provincií“. Mj. zmiňuje jednotlivé kroky v procesu zpracování železných rud. V celé práci se věnuje zejména tavení. Autor objasňuje celou problematiku tak, aby byla srozumitelná i pro laiky, text objasňující chemické reakce je ovšem poněkud náročnější.

První kapitola je věnována experimentům se starými technologiemi tavení mědi. Ve druhé kapitole autor rozebírá stav bádání o nejstarších kovech v Eurasii, kde se s nimi setkáváme v době eneolitu. Upozorňuje na problém s nedostatkem dokladů tavení mědi. Uvádí, kde a ve kterém období se

setkáváme se zpracováním přírodní mědi, kde se zpracováním rud. Domnívá se, že zatímco přechod od zpracování ryzí mědi k tavení byl zdoluhavý, následující inovativní procesy pak probíhaly v poměrně rychlém sledu. Dalším sledovaným prvkem jsou slitiny mědi a cínu, s nimiž se setkáváme od eneolitu. Autor vyslovil domněnku, že hutnictví mělo potenciál se rozvíjet jen v kulturách se zemědělským způsobem života.

V následujících kapitolách se do popředí dostává kultura Sintašta: ve třetí kapitole v souvislosti s hutními pracemi, ve čtvrté s měděnými rudami z této lokality a z Petrovky v Transurské oblasti. Pátá kapitola se věnuje mineralogickému a chemickému složení strusky z lokalit kultury Sintašta. V této pasáži se autor zaměřuje na příměsi ve strusce a ztráty kovu při jejich zpracování. Uvádí, že pokud měď obsahuje méně než 1 % arsenu, jedná se o jeho přirozený výskyt v rudě. Pokud obsah arsenu tuto hodnotu překračuje, patrně jde o záměrnou příměs.

Šestá kapitola se věnuje výrobě kovů v kultuře Sintašta a zvýšené pozornosti se těší také kultura Abaševo. Autor řeší nízkoteplotní a vysokoteplotní procesy zpracování rud. Následující kapitola pojednává o chronologii, genezi a struktuře metalurgie kultury Sintašta (jež je současná se střední dobou bronzovou na západě a pozdní dobou bronzovou na východě).

Kapitola osmá shrnuje hutní výrobu v Baškirském Uralu, kde se většina lokalit s doklady metalurgické výroby koncentruje v oblasti Bjelaja. Jak uvádí autor, zatímco E. N. Chernykh předpokládá, že ruda z dolů Kargaly byla do této oblasti dopravována, on sám se domnívá, že tento a další zdroje, jsou příliš vzdálené od místa tavení. Koncentrace metalurgických komplexů v blízkosti středního toku řeky Bjelaja umožňuje předpokládat, že rudné zdroje se mohly vyskytovat právě zde. Přesto předpokládá import legujících složek.

Další kapitola řeší hutnictví pozdní doby bronzové v regionech Volha a Orenburg. Autor podotýká, že většina sídlíšť, na kterých se vyskytuje struska, leží v blízkosti malých ložisek mědi. Lze vyvodit závěr, že (kromě vzorku z lokality Pokrovsko) byly v oblasti Volhy využívány některé místní zdroje rud. V 10. kapitole se S. Grigoriev věnuje těžbě a hutní výrobě na Donu a v Donské oblasti. Uvádí, že někteří badatelé usuzují na získávání místních rud od eneolitu; region měl být důležitý pro zásobování východní Evropy.

V 11. kapitole autor řeší hutní výrobu v Eursijské oblasti. Výraznější prostor je v ní věnován legování kovů. Dozvídáme se, že doklady tavení rud z doby bronzové prakticky chybějí, podobně

jako ve východní Evropě, že v době afanasjevské kultury dominuje čistá měď, ačkoli už jsou známe slitiny mědi s arsenem. Legování cínem se začalo šířit v Eurasijské oblasti od doby kultur Okuněv a Sintašta. Cínové bronzы byly dobře známy v Anatolii, naproti tomu v severní Eurasii jsou doklady legování mědi s cínem sporadické. Uplatnění našly cínové bronzы ve střední době bronzové. V západním Íránu se objevily koncem 4. tisíciletí BC, ale jejich distribuce začala až v polovině 3. tisíciletí. Autor např. uvádí, že v důsledku výrazného rozšíření tradice nejsme schopni přesně definovat oblast vzniku cínových slitin.

Ve 12. kapitole je řešena hutní výroba v pouštní oblasti Kyzylkum, kde měly existovat stejné typy tavení, jaké jsou známy ve stepích a lesostepním pásu severní Eurasie. Spíše na okraj, ve 13. a 14. kapitole, se autor věnuje problematice železa v době bronzové v severní Eurasii a hutní produkci v rané době železné, aby nastínil, co následovalo po době bronzové ve sledované oblasti.

V závěru knihy jsou nejprve shrnuty hlavní poznatky: výskyt první mědi, následně nejstarší doklady zpracování mědi za tepla a také důkazy o znalosti tohoto kovu v pojednávané oblasti. Poté je rekonstruována cesta šíření znalosti zpracování kovů do Evropy: Neolitizace Balkánu byla vedena z Anatolie, poté (v polovině 5. tisíciletí BC) došlo k šíření znalosti metalurgické výroby z východního Středomoří do Iberské oblasti a odtud na konci 4. tisíciletí k severní Africe. Ve stejném tisíciletí se mělo hutnictví objevit na Korsice a v severozápadní Itálii, odkud se znalost šířila do jižní Francie. Na počátku tohoto tisíciletí se šířila z Balkánu do střední Evropy, kam také pronikl pozdější impuls z jihozápadu, z Francie a Švýcarska. V polovině 4. tisíciletí měla být metalurgie zvládnuta v celé střední Evropě, ve 3. tisíciletí pak měla proniknout na Britské ostrovy. Autor upozorňuje na fakt, že zatímco v eneolitu byla jedinými podmínkami pro zpracování rud přítomnost mistrů a zdrojů rud, v době bronzové se proces zkomplikoval. Hutní produkce se sice šířila všude, ale k výrobě nedocházelo ve všech osadách. Došlo k vyčlenění specializací a k vytvoření obchodních vztahů. To se projevilo ve změnách sociálního a ekonomického systému.

Publikace je velmi podnětná. Textová část je psána velmi srozumitelně. Práci vřele doporučuji badatelům, kteří se zajímají o zpracování kovů, ztráty materiálu při různých způsobech zpracování, experimentální archeologii se zaměřením na zpracování kovů, nebo také těm, kteří si chtějí prohloubit znalosti a nahlédnout na eneolit a počátky doby bronzové netradičním úhlem pohledu.

Lucie Malaníková

Danica Staššíková-Štukovská (zost.): Historické sklo. Multidisciplinárne o historickom skle III. Slovenská archeologická spoločnosť pri SAV, Bratislava 2018. 410 stran včetně 34 stran barevných příloh. Texty slovensky nebo anglicky, doplněné souhrnem ve druhém z obou jazyků.

Do rukou čtenářů se dostává kolektivní monografie Historické sklo III. V úvodu je třeba vysvětlit, proč má v názvu číslovku III. Editorka D. Staššíková je hlavní organizátorkou kolokvií História skla, jichž se od r. 2001 konalo devět. Přednesené příspěvky z prvního ročníku vyšly v útlém sborníku História skla 2001 (Nitra 2002). Příspěvky z druhého až šestého kolokvia vyšly v roce 2009 v časopise Študijné zvesti č. 45 a 46, rozčleněny byly do osmi tematických okruhů, neboť vedle tří celků archeologicko-chronologických vytvářejí samostatné celky metodika, výrobní zařízení a odpad, přírodovědné bádání, sklo z muzejních sbírek a etnografické sklo. Do svazku III jsou vázány příspěvky z kolokvií 7. až 9. z let 2010, 2013 a 2016. Některé přednesené příspěvky byly v mezidobě publikovány jinde, ty zařazeny nejsou. Naopak jsou zařazeny některé příspěvky přihlášené, ale nepřednesené. Vzhledem k velkému časovému odstupu od 7. kolokvia byly původní příspěvky pro účely publikace aktualizovány o výsledky dalšího bádání.

První okruh se týká metodiky a obsahuje tři velmi odlišné příspěvky. Autoři prvního z nich, L. Illášová, J. Štubňa a I. Turnovec, v krátké stati *Identifikácia sklenených náhrad drahých kameňov* pojali téma přístupně i pro laickou veřejnost. M. Siegmann v hutném příspěvku *Read the bead* seznamuje čtenáře s jednoduchými způsoby výroby skleněných korálků, v dílně v Turecku a jiné v Nigérii 20. století, které porovnává se způsoby doloženými v písemných pramenech ze 17. a 18. století. Na tomto základě rekonstruuje výrobu a zdobení korálků z navíjeného i z taženého skla a probírá možnosti interpretace hmotných dokladů sklářské výroby. Je škoda, že k článku je připojeno jen pět a půl řádku slovenského souhrnu, který má spíše charakter abstraktu. Jak editorka píše v úvodu k tematickému okruhu, ve slovenštině chybí slovník odborných termínů a zrovna u tohoto příspěvku by při rozsáhlejším resumé byla možnost najít nebo zavést slovenské ekvivalenty termínů použitých v anglickém textu. Příspěvek D. Staššíkové-Štukovské *K predlaboratórnej príprave a výberu vzoriek historického skla na archeometrické analýzy* by se měl stát metodickou příručkou pro všechny archeology, kteří vykopou předměty ze skla nebo je najdou v muzejních sbírkách a chtějí je analyzovat. Poskytuje základní orientaci v typech přírodověd-

ných analýz, zdůrazňuje nutnost dokonalé dokumentace nálezových okolností i korálků samotných a informuje o zacházení se vzorky a jejich uchování po skončení analýz.

Druhý okruh „Archeológia (2200 až 1. stol. př. n. l.)“ sestává z příspěvků věnovaných konkrétním nálezům z pravěku Slovenska a také Polska. Příspěvek R. Kozákové a M. Hložka *Technologické aspekty výroby sklenených korálikov z lokalít Radzovce a Kostrová jaskyňa* vychází z diplomové práce spoluautorky. Analýzy složení skloviny korálků kultur piliňské a kyjatické, nalezených při starších výzkumech, ukázaly dvojí původ: korálky HMG (High Magnesium Glass) z mladší doby bronzové kultury piliňské byly vyrobeny v oblasti Blízkého východu, někde v pásu od Mezopotámie přes Sýrii po Egypt, korálky LMHK (Low Magnesium, High Potassium Glass) pozdní doby bronzové kultury kyjatické pocházejí pravděpodobně z jižní Evropy. V. Mitáš se v příspěvku *Sklenený korálik z konca doby bronzovej(?) z Lovinobane-Uderinej, okres Lučenec* zabývá jediným korálkem, avšak jako archeolog ho uvádí do širšího evropského kontextu na konci doby bronzové. T. Purowski v článku *Sklenené a „fajansové“ predmety odkryté na archeologických lokalitách z doby bronzovej a halštatskej v západnom Polsku* podává výčet nálezů. Rozlišení fajánse od skelné fajánse je dost vágní, stručně řečeno fajáns obsahuje malý podíl skla, zatímco skelná fajáns větší a obsažená zrna nebo inkluze jsou už natavené. Korálky dělí do typů podle tvaru, barvy a výzdoby. Analýzy také ukázaly dva druhy skla, sklo HMG s vysokým obsahem hořčíku a LMHK s vysokým obsahem draslíku shodně s poznatky Kozákové a Hložka, místo výroby druhého z nich klade přesněji do severní Itálie. Zatímco fajáns se objevuje už ve starší době bronzové, sklo až od střední doby bronzové a od Ha C se vyskytuje i skelná fajáns. Příspěvek autorského kolektivu S. Stegmann-Rajtár, E. Miroššayová, L. Benediková, L. Illášová, J. Štubňa *Výsledky spektroskopických analýz historických sklenených korálikov* se liší od ostatních použitím pouze fyzikálních analýz. Do souboru 161 korálků z pěti lokalit čtyř kultur – vekezugské, kyjatické, lužických popelnícových polí stupně Ha A2 a východohalštatské rovněž stupně Ha A2 jsou zahrnuty nejen skleněné korálky, ale i keramické, smíšené, jantarové a jeden označený „jiný“, dvěma posledním ale nadále není věnována pozornost. Korálky rozlišují podle barev konstatující, že neprůsvětlné hnědé jsou hliněné. Výsledky Ramanovy spektroskopie skleněných korálků jsou podány v grafech, ty však jsou v textu pouze popsány. Chybí vysvětlení, co znamenají jednotlivé vrcholy křivky. Grafy F3 a F4

korálků černého a modrého vypadají bez komentáře pro oko laika velmi podobně, naopak graf F1 rovněž modrého korálku se od nich liší. Příspěvek G. Březinové a M. Knolla *Reconstruction and production of a copy of a glass armlet from Šurany – Nitriansky Hrádok, Zámeček site* popisuje restaurování starého nálezů keltského skleněného náramku a výrobu jeho epoxidové kopie. Pro dokumentaci postupu byl zřejmě použit původní poster (F 51), který však po zmenšení pro tisk má stěží čitelné popisky. L. Krokker v příspěvku *Nález fragmentu skleněného náramku z mladšej doby železnej v Prešove – Šalgovíku* zdůrazňuje, že jde teprve o druhý nález na Prešovsku a čtvrtý náramek typu Haevernisk 5a na Slovensku. Je nutno ocenit jeho pohotovou publikaci (jde o výzkum z r. 2017). Kuriózní je také skutečnost, že ležel v kůlové jamce bez dalších nálezů. M. Musilová v příspěvku *Helenistické sklo z Bratislavského hradu – Zimná jazdiareň* publikuje ojedinělý nález z ojedinělé lokality. Na podlaže tzv. Římské stavby I byly v r. 2009 nalezeny střepy skleněné nádoby a mezi nimi 15 zlatých statérů BIATEC a NONNOS spolu se sedmi stříbrnými řeckými drachmami a tetradrachmami. Po laboratorním ošetření bylo sklo analyzováno – jde o sodno-vápenaté sklo z jedné nádoby a zlomek draselno-vápenatého skla z jiné nádoby. Zlomky z první nádoby byly identifikovány jako sklo lité do formy, tedy helenistické, z konce 2. stol. až poloviny 1. stol. př. n. l. Byla provedena fyzická rekonstrukce okraje a nožky doplněná kresebnou rekonstrukcí profilu celé nádoby a vyhledány analogie na území Římské říše i v Africe.

Třetí okruh pojednává o nálezech z období 1. až 10. století. K. Dévai v příspěvku *The glass production of the secondary workshop of Brigetio* se na základě objevu sklářské dílny s půdorysy dvou pecí, náradí a četných zlomků nejrůznějších skleněných předmětů věnuje dokladům výroby. V době římské byly skleněné nádoby systematicky recyklovány. Ve druhé části se zabývá nálezy pohárů s hadovitě taženými vlákny a korálků a náramků z tzv. Klujberovy sbírky v souvislosti s jejich možným původem v panonských dílnách. E. Krekoviče inspiroval nález více než 100 zlomků ženských skleněných náramků ve vojenském táboře v Iži k příspěvku *Glass bracelets from Iža – women in roman forts?* V něm zmapoval vedle náramků také nálezy kostěných jehlic do vlasů, bot a jiných předmětů patřících dětem a ženám, a na základě zmínek v písemných pramenech o přítomnosti žen přímo ve vojenských táborech konstatoval, že přes prvotní zákazy se tam zřejmě ženy a později i děti objevovaly. Příspěvek kolektivu autorů D. Ašperger, S. Jorgić, A. Rapan Papeša,

S. Fazinić, M. Trkmić *Destructive and non-destructive methods in the analysis of glass jewellery from the archaeological site Nuštar* se zabývá analýzami 20 vzorků korálků z hrobů pohřebiště doby avarské na východě Chorvatska. Výsledky v tabulkách zvlášť pro destruktivní a pro nedestruktivní analýzu nejsou převedeny na % obsahu jednotlivých prvků, a jsou proto málo přehledné. V závěru není identifikován typ/typy skla, autoři pouze uvádějí, že korálky byly vyráběny ze směsi drceného skla – skelné pasty. Takový závěr ovšem působí rozpačitým dojmem. O několik úrovní výše stojí rozsáhlý příspěvek M. Dekówny *Bead variety of dark glass decorated with glass thread. Problems of origin and chronology*. Zpracovává nálezy vzácných velkých tmavých korálků zdobených vlákny. Dělí je do dvou podtypů podle výzdoby. Byly nalezeny v Nadčernomoří, Polsku, v Bolgaru, Sýrii, Bavorsku a Maďarsku, často však jde o předměty z muzeí, u nichž není známa lokalita. Rovněž časový rozptyl je značný, jsou datovány od 4. do 11. století. Analýzované korálky byly vyrobeny z popelového (typ A2 z Bolgaru) a natronového (typ A3 ze Sýrie) skla.

Ve čtvrtém okruhu navazují nálezy skla z 11.–18. století. J. Stolyarova v příspěvku *Seed beads: the dating and the way of arrival in the northern Moscow region in pre-mongolian period* představuje korálky ze dvou pohřebišť ležících v severním Rusku, Mjakinina a Dmitrova. Drobné korálky byly vyráběny rozsekáním z trubiček s následnou povrchovou úpravou. Analýzy ukázaly, že trubičky byly vyrobeny v blízkovýchodních dílnách ze skla sodného, asi v dílnách egyptských, jiné ze sodno-vápenatého, pravděpodobně v dílnách Blízkého východu. Dále se autorka zamýšlí nad tím, proč se korálky objevují v hrobech nejméně o 100 let mladších, než je doložená jejich výroba. Protože jsou nalézány v hrobech kolem čelistí, a to v počtech až 40 ks, je vysvětlením způsob jejich nošení – byly našity na límcích nebo lemech slavnostních šatů, které byly dány do hrobů až poté, co vyšly z módy. Nakonec se zabývá původem tamního osídlení: souvisí s pronikáním kmenů Vjatičů, Krivičů, ale i Baltů, Finů a dokonce i příslušníků kavkazských národů na sever kvůli obchodu s kožešinami. J. Stolyarova jako pravidelná účastnice kolokvií *História skla* dodala písemnou verzi i své další prezentace *The technology of manufacturing gold-glass beads of the pre-mongolian period in ancient Rus*. Výsledkem jejího bádání je poznatek o čtyřech způsobech výroby korálků s kovovou fólií. Při prvním je trubička z taženého skla za pomoci speciální formy nebo formovacích kleští vytvarována do podoby příčné členěné trubičky a pak rozdělena

na jednotlivé korálky, jednoduché nebo vícedílné. Potom je na ohřátý povrch přilepena kovová fólie a buď je přes ni nalita slabá vrstvička skla, nebo se na základní tenkou trubičku navleče skleněná trubička o větším průměru a obě se na koncích ztaví dohromady. Je to technologie používaná na Blízkém východě od helénismu až do středověku, druhý způsob se používal od doby římské. Sklo korálků je sodno-vápenaté. Na ruských pohřebištích se objevují od 10. do počátku 12. století. Další tři typy korálků, vždy jednoduchých, byly vyráběny ze skla navíjeného na tyčinku. Typ 2 jsou korálky vyráběné v byzantských dílnách, kdy byl stříbrnou nebo zlatou fólií pokryt pásek skla nalitého na podložku, po kterém se poté válel korálek na tyčince tak, aby se fólie i s podložním sklem na korál navinula. V hrobech na Rusi se objevují od konce 10. do poloviny 12. století. Typ 3 je korál vyráběný stejným způsobem jako předchozí, fólie je však vždy stříbrná a povrchová vrstva skla nažloutlá, takže vzniká dojem zlaté fólie. Tyto korálky byly vyráběny v dílnách Kyjevské Rusi od poloviny 11. do 13. stol. ze skla draselno-olovnatého. Autorka se domnívá, že žlutavý odstín skla byl způsoben tím, že na rozdíl od blízkovýchodních a byzantských sklářů staroruští neuměli vyrobit čiré sklo. Typ 4 lze označit jako pseudozlatý, protože mezi dvě vrstvy skla nebyla vložena žádná kovová fólie, dojem vzniká zbarvením svrchní vrstvičky nedokonale odbarveného draselno-olovnatého skla kyjevských dílen. Byl vyráběn od poloviny 12. století. Rozdíl mezi kvalitním byzantským a méně kvalitním ruským sklem se projevuje v pravidelnosti nebo naopak nepravidelnosti tvaru korálků i v iridizaci a korozi korálků. Rozsáhlý příspěvek S. Valiuliny *Chemické zloženie sklených korálikov z Bolgaru* představuje čtenáři nejen typy korálků na území volžských Bulharů od 10. do 15. stol., ale i historický vývoj, který příliv nebo odliv skla způsoboval: v 10. stol. byl Bolgar centrem říše Povolžských Bulharů, kolem přelomu 10./11. stol. vypukla krize, obchod upadl. Nový rozkvět nastal ve 40. letech 13. stol., kdy se Bolgar stal sídlem chána Zlaté hordy. „Ruský blok“ uzavírá příspěvek J. A. Lichter *Old Russian glass beads from the excavation of Moscow archaeological service*. Bylo analyzováno 22 korálků z 11.–13. stol. ze sídlištních lokalit v Moskvě a z pohřebiště Mjakinino, typy autorka rozlišuje podle morfologie a zdobení. Čtvrtý okruh zakončuje příspěvek *Typológia a vývoj skla na Slovensku od raného stredoveku po baroko na príklade Bratislavy* autorského kolektivu H. Sedláčková, D. Rohanová, P. Šimončíková Kočšová a B. Lesák. Shrnuje poznatky podrobněji publikované v letech 2012–2016.

Pátý okruh je věnován historickým sklárnám. P. Bisták a Z. Borzová prezentují v příspěvku *Zaniknutá sklárna vo Velčiciach (okr. Zlaté Moravce)* výsledky nedestruktivního průzkumu a sběrů v lokalitě z 19. stol., M. a M. Hudákovci zpracovali v článku *Zaniknutá sklárská huta Richwald starší* výzkum (z r. 1963) sklárské hutě pracující s přestávkami od r. 1644. J. Čáni a R. Sekula se věnovali přesunům sklárské výroby na jednom katastru v článku *Tri sklárne v údolí Bzovej na pomezí Novohradskéj a Zvolenskej župy*. S. Španihel, K. Valoušková a P. Mašláň prezentují výsledky první etapy výzkumného záměru vsetínského muzea *Lesné sklárne na Valašsku*, Š. Chrastina podal přehled sklárů v jednom regionu od baroka po současnost v článku *Sklárne Novohradu*.

Šestý okruh má název Technické a přírodovědné disciplíny. První příspěvek E. Greiner-Wronowé *Study of celtic bracelets* se zabývá analýzou barviv a odbarvovačů ve skle keltských náramků nalezených v Polsku. D. Galusková, A. Nowicka a D. Galusek v příspěvku *Chemical interactions of metal/glass in acetic acid vapours* představují výsledky zkoumání iridiscence a koroze skla v místech jeho styku s kovem. To je důležité pro uchování předmětů z etnografických, umělecko-historických a historických sbírek v muzejních depozitářích i expozicích, kde na sklo mohou působit páry kyselin octové uvolňující se např. z dubového dřeva. Ľ. Illášová, J. Štubňa a I. Turnovec v článku *Sklo jako náhrada v středověkých křesťanských symboloch* prezentují výsledky analýz monstancí a jiných předmětů z několika slovenských kostelů. Konstatují, že skleněné náhražky drahokamů byly od 17. stol. natolik dokonalé, že mohly být použity jednak při opravách středověkých šperků, křížů apod., jednak používány zcela záměrně při výrobě nových předmětů. J. Mihályiová v článku *Dreviny, rastliny a ich využitelnosť v sklárskej výrobe* podává vyčerpávající soupis stromů, keřů a bylin, které byly nebo mohly být použity jako palivo, surovina nebo forma v celém procesu výroby skla.

Sedmý okruh Zbierkové fondy, obsahuje dva příspěvky Z. Francové. První má vševypovídající název *Sklenené suveníry zo záverečného obdobia rakúsko-uhorskej monarchie na príkladoch zo zbierok Múzea mesta Bratislavy*, druhý *Žartovné sklo. Príspevok k typológii sklárskej produkcie v 17.–20. storočí*.

Osmý okruh Umenie a historické sklo vyčerpávajícím způsobem naplnila M. Žilková příspěvkem *Funkcia skla v umení*. Rozebírá vitráže, malbu na skle, hudební nástroje ze skla, významy skla v literatuře od básní přes pohádky po romány. Nejvíce místa je věnováno symbolice zrcadla.

Kolektivní monografie *Historické sklo III*. shrnuje výsledky bádání o historickém skle na Slovensku za poslední desetiletí a nezanechává přitom ani širší geografický rozměr středoevropský, jihoevropský až východoevropský. Důležitý je multidisciplinární záběr publikace, při výzkumu historických skel nezbytný. Je zásluhou editorky, že dokázala shromáždit příspěvky v nejširším chronologickém i tematickém záběru. Je opět její zásluhou, že dokázala zajistit finanční podporu ze strany institucí SAS při SAV, Slovenské sklárské společnosti, Fondu na podporu umenia a Společnosti Antona Točíka, bez níž by publikace nemohla vyjít. Pro kvalitní grafickou úpravu publikace editorka získala Zuzanu Mlejnovou a Dušana Cendelfína. Nezbyývá než přát slovenskému výzkumu historických skel, aby jeho hybatelka mohla nadále organizovat podnětná setkávání. Kniha kolektivu autorů zaplňuje dosavadní mezeru ve slovenské odborné literatuře a je významným příspěvkem ke studiu historického skla nejen na Slovensku, ale ve středoevropském kontextu.

Drahomíra Frolíková

Hans-Georg Stephan (Hrsg.): Keramik und Töpferei im 15./16. Jahrhundert. Beiträge des 47. Internationalen Symposiums für Keramikforschung vom 8. bis 12. September 2014 in der Lutherstadt Wittenberg. Hallesche Beiträge zur Archäologie des Mittelalters 2. Beier & Beran, Langenweissbach 2016. 278 str.

Sborník z wittenberského setkání širokého kruhu badatelů zabývajících se středověkou a novověkou keramikou (*Der Internationale Arbeitskreis für Keramikforschung*) je z české perspektivy hodně slibný právě volbou místa rokování. Podle toho lze totiž předpokládat zvýšené zastoupení příspěvkatelů působících ve středním Německu, resp. v Sasku a dalších regionech, nepřilíš odlišných od severozápadních Čech nejen co se týče vývoje hrnčířské produkce, ale hmotné kultury obecně. Příhraniční oblasti Čech současně představovaly významné odbytiště kameniny a fájánse ze Sasku a Lužice. A ještě jeden důležitý aspekt stojí za připomenutí: ze středního Německa se rozlily do všech světových stran myšlenky reformace, v mezinárodním měřítku poměrně uniformně vizualizované např. ve výzdobě renesančních kachlů.

V uvedených směrech jsou zdrojem zásadních informací dva nedávno vydané sborníky ze specializovaných konferencí o keramice, uspořádaných v Drážďanech (*Krabath Hrsg. 2012*) a ve Zhořelci (*Mennicken et al. Hrsg. 2010*). Už první prolistování stačí pro zjištění, že svazek vzešlý z witten-

berské akce za nimi v přínosnosti nezaostává. Vzájemnou podobnost lze sledovat i co do zastoupení autorů z ČR, tentokrát nulového.

Jen přibližně polovina příspěvků z referovaného sborníku se bezprostředně vztahuje k ústřednímu tématu konference, totiž hrnčířství 15. a 16. století. Časový rozpon probírané problematiky sahá od 13. do 19. století. Taktéž geografický rozsah dosahuje značné šířky; vedle dominantního podílu středoněmecké pramenné materie jsou jednotlivými příspěvky zastoupeny i vzájemně poměrně odlehle země jako třeba Švýcarsko a Rumunsko. Sborník nabývá pestrosti i po tematické a žánrové stránce: byť tentokrát výrazně převažují zprávy o archeologických nálezech, tradičně nechybějí ani příspěvky spíše etnografického rázu, resp. o materiálu sběratelského zájmu. Vzpomínky na Němce Wernera Endrese a rumunského Němce Horsta Klusche připomínají zásluhu dvou čelných osobností daného badatelského spolku.

Pro české bádání je sborník v pravém slova smyslu nepostradatelný stran problematiky gotického a renesančního kamnářství. Nad prezentovaným příkladem jednoho drážďanského hromadného souboru kachlů si lze dobře uvědomit, že saská středověká kamnářská tvorba se s českou *de facto* shodovala jak v celkové morfologicko-typologické škále výrobků, tak ve výzdobě komorových exemplářů. Vysokého citačního ohlasu jistě doznají články o renesančních kachlích ze Saska, Saska-Anhaltska či třeba Pobaltí. Jako červená nit se jimi vine snaha o identifikaci dalších motivů, jimž lze s různou mírou hypotetičnosti, ovšem někdy spíše na hraně spekulace, přisoudit reformační náboj. V tomto ohledu budí jisté pochybnosti interpretace různých alegorických postav ctností. Vedle těchto přímočarých úsudků lze v referovaném sborníku postřehnout i jeden opačný badatelský trend, názorně se odrážející v terminologii. V poslední době se stále častěji používá obrat kachle reformační doby, který vystihuje konfesní neutrálnost většiny motivů, byť jiné propagovaly novou víru očividně, a to v hojně míře – jak je vidno i na stránkách sborníku – podle předloh ze sféry grafiky. Z příspěvků o kamnářské tvorbě mimo středoněmecké prostředí je jeden obzvláště důležitý; k extrémně vzácným dokladům raných fajánsových kamen přibyl relativně početný soubor prvotřídních kachlů z Curychu, podle stylových znaků datovaných do sklonku 15. století.

Kdo podle titulu sborníku očekával řadu příspěvků k problematice hrnčířského sklonku středověku a počátku novověku, neubrání se zklamání. Ku podivu schází být jediný článek o vypalovacích pecích z tohoto období. Objevům dílen ze starších

časových úseků se věnují pouhé dva příspěvky z celého sborníku. Oba stojí za bližší pozornost. V jednom jsou poprvé podrobněji prezentovány doklady hrnčířské výroby z 1. poloviny 13. století z městečka Brandis, ležícího na severozápadě Saska. Na jeho okraji se v bezprostřední blízkosti vypalovací pece (před provedením archeologického výzkumu takřka zničené) podařilo zachránit mj. početně velký a druhově dosti pestrý soubor dětských hraček – figurek a miniatur nádob, některých glazovaných a některých zhotovených z jemné bělavé hlíny (tzv. *Pfeifenton*). Jen v severozápadních Čechách jsou tyto výrobky, zde jakožto importy, evidovány už v celé řadě lokalit.

Druhý důležitý příspěvek k poznání středověkého hrnčířství se týká objevu torza vypalovací pece v pomořanském Stralsundu, jejíž zánik je kladen do pokročilé 2. poloviny 14. století, příp. do počátku 15. století. Přesněji řečeno, článek představuje vyhodnocení malého výběru nálezů ze zasypu pece – zlomků nádob opatřených mimořádnými plastickými aplikacemi a také formiček k tomu použitých. Pro daný druh keramického zboží se reliéfy neobvykle vyznačují vysokou výtvarnou úrovní i poměrně složitou ikonografií. Jsou to detailně propracované náboženské výjevy a kružbové obrazce.

Jan Kypta

Literatura

- Krabath, S. Hrsg. 2012: Keramik in Mitteldeutschland. Stand der Forschung und Perspektiven. 41. Internationales Hafnerei-Symposium des Arbeitskreises für Keramikforschung in Dresden, Deutschland, vom 21. September bis 27. September 2008. Dresden: Landesamt für Archäologie.
- Mennicken, R. – Peine, H.-W. – Schöne, S. – Stahl, P. – Stephan, H.-G. Hrsg. 2010: Keramische Begegnungen. Sachsen – Schlesien – Böhmen. Beiträge zum 42. Internationalen Symposium Keramikforschung des Arbeitskreises für Keramikforschung vom 21. bis zum 25. September 2009 in Görlitz. Raeren: Töpfermuseum.

Věra Šlancarová: Středověký šperk. Archeologické nálezy z jižní Moravy. Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, Brno 2018. ISBN 978-80-210-9020-0. 279 str. se 107 obr.

Práce je vyústěním dlouhodobého zaujetí autorky problematikou středověkého šperku. Promítá se v ní i studijní zaměření na archeologii a historii umění. Autorka rozděluje práci na dvě části, z níž

jedna vyšla tiskem a druhá, katalog, je přístupná elektronicky (<https://digilib.phil.muni.cz>). První část, obsahující vyhodnocení jednotlivých kategorií šperků a oděvních doplňků, je doprovázena krásnými reprodukcemi gotických a renesančních obrazů. Druhá část, přístupná v české a anglické verzi elektronicky, obsahuje katalog s vyobrazeními a popisy na 733 stránkách. Přestože lze doufat, že elektronická verze bude přístupná i badatelům dalších generací, určitě by neškodilo, kdyby také katalog byl v upravené formě publikován tiskem.

Hned v Úvodu se čtenář dozví, jak veliké množství muzeí a dalších institucí musela autorka oslovit a navštívit kvůli dokumentaci jednotlivých předmětů a jak rozsáhlou literaturu musela zvládnout. Šperk chápe jako artefakt zdobící lidské tělo a oděv s funkcí praktickou, estetickou, magickou, reprezentační, kombinovanou a jinou. Je samozřejmé, že některé kategorie nesplňovaly všechny funkce, nebo některé funkce výrazně převažovaly, takže do studovaného souboru bylo možno zařadit například přezky s výrazně praktickým upotřebením. Z hlediska složení, výrazně převažují přezky (42,1 %) nad kovovými aplikacemi (16,9 %) a dalšími předměty zastoupenými v jednotkách procent. Subkapitola týkající se problematiky datace vychází z přítomnosti mincí v náleзовých celcích, stratigrafie a analogií. Zde je možno dodat, že prstenům z depotu u Přibic, zobrazeným na obr. 2, byla již věnována pozornost v souvislosti s celkovým vyhodnocením (Šedo – Unger 2006).

Další kapitola je věnována materiálu, technologii, řemeslům a provenienci včetně distribuce a prodeje. Jádrem práce je třetí kapitola týkající se šperků a oděvních doplňků. Za vlasové ozdoby jsou považovány především záušnice. I když se počítá s tím, že jejich používání končí ve 13. stol. a byly nahrazeny kroužky do vlasů, tak „shromážděné kroužky nám na tuto otázku neodpovídní, protože nejsme schopni s jistotou rozhodnout, zda byly používány jako vlasové ozdoby“ (s. 54). Snad jen interpretace bronzového drátku nalezeného u lebk jako vlasové ozdoby je velmi pravděpodobná (Unger a kol. 1980, 52), ale více podobných případů chybí. Náušnice se mezi 11. a 16. stol. vytrácely z módy, ale od 16. stol. jsou zaznamenány na celé řadě portrétů. Čelenky, věnce, vínky a pohřební koruny jsou doloženy v některých případech na portrétech a někdy i archeologickými nálezy. K dalším kategoriím patří náhrdelníky a řetízky, růžence a modlitební šňůry, přívěsky, poutnické odznaky, náramky, spony, spínadla, háčky a očka, návlečky, špendlíky a jehlice, knoflíky, rolničky, prsteny, kroužky a opasky. Vzhledem k množství exemplářů neudivuje, že větší pozornost byla vě-

nována přezkám rozděleným tvarově na několik skupin (kruhové, oválné, vícedílné, přezky ve tvaru D, pravoúhlé, lichoběžníkové, přezky s háčkem a jiné). U kruhových přezek se autorka dotkla problematiky zdvojeného výskytu v mužských hrobech. K interpretaci těchto přezek jako prostředku k upínání nohavic (Unger 2011) autorka podotkla: „Je zajímavé, že se v těchto případech neobjevila i přezka u opasku“ (s. 158). Snad by bylo možno uvažovat o tom, že každá kožená nohavice byla koženým proužkem připojena k samostatnému koženému opasku s kruhovou přezkou, která se zapínala na boku. Tomu by však poloha přezek v hrobech příliš nenasvědčovala. Bude tedy třeba čekat na vhodnou situaci, která by k řešení přispěla. S opasky souvisejí i průvlečky, opaskové kroužky a poutka. Přezky jako velmi četný artefakt pak byly posouzeny z hlediska tvaru, materiálu, využití i datování. Kruhové přezky mají chronologický potenciál, který však není příliš výrazný, protože některé (miniaturní, přezky s trnem přesahující rámeček) se nevyskytují v 13. stol. a jiné (s velikostí nad 5 cm) zase nejsou v 15. stol. (s. 191). Součástí opasků byly i přichytné destičky, nákončí a kovové aplikace mnoha tvarů. Pozornost je věnována i zlomkům, polotovarům, surovinám a odpadu. Šperky a oděvní doplňky měly také funkci odznaku společenského postavení a souvisely s přátelstvím, láskou a manželstvím (především prsteny). Některé artefakty bylo možno označit za devocionální a amulety. Na závěr je pozornost věnována nápisům a značkám. Na několika stránkách jsou pak shrnuty hlavní výsledky.

Práci s tak velikým množstvím údajů by jistě obohatil místní a patrně i věcný rejstřík. Obrazy vhodné doprovázející celou publikaci jsou koncipovány tak, že vedle celkového vyobrazení je připojen zvětšený detail. Možná by čtenář ocenil, kdyby byl v popisech upozorněn, na který detail se má zaměřit. Grafická úprava je natolik velkorysá, že text zaujímá jen asi dvě třetiny plochy stránky. Zbývající plocha je částečně využita jen v případech, že na stránce je vyobrazení. Výběr typických artefaktů na volné ploše by přispěl k lepšímu provázání textu a obrázků archeologicky získaných předmětů. Práce Věry Šlancarové se každopádně stane vyhledávanou pomůckou všech, kdo budou hledat analogie dalších archeologických nálezů této kategorie.

Josef Unger

Literatura

Šedo, O. – Unger, J. 2006: Malý poklad z 12. století ze zaniklé vsi Bořanovice u Přibic. Archeologické rozhledy 58, 344–352.

Unger, J. 2011: Přezky s kruhovým rámečkem jako součást mužského oděvu ve středověku. *Archeologické rozhledy* 63, 674–679.

Unger, J. a kol. 1980: Pohořelice – Klášterka. Pravěké sídliště, slovanská osada a zaniklá středověká ves. Brno.

Kateřina Volfová: Hrnčířská pec s keramickou klenbou nalezená v Hořicích. Regionální muzeum a galerie v Jičíně, *Jičín 2018*. ISBN 978-80-87486-11-5. 133 str., včetně 101 str. obr. přílohy.

Publikace Kateřiny Volfové se věnuje zpracování záchranného archeologického výzkumu skutečného archeology z Regionálního muzea a galerie v Jičíně. V letech 2014 a 2015 byly v Hořicích v Podkrkonoší (okr. Jičín) odkryty pozůstatky hrnčířské pece, jejíž klenba byla tvořena keramickými nádobami. V úvodu sice autorka píše, že publikace má sloužit především jako katalog nálezů k výstavě, jež proběhla v roce 2016 v jičínském muzeu, přesto se na 32 stranách textu věnuje jak konkrétní nálezové situaci v Hořicích, tak obecně rovině hrnčířství a výrobě keramiky ve středověku.

Úvodní část textu se věnuje obecným aspektům hrnčířské výroby ve středověku (například získávání a úprave surovin, výroba nádob, zdobení, sušení, výpalu atd.). Je sice pravda, že domácí literatura poskytuje k tomuto tématu pouze omezený počet titulů, přesto se mi nezdá vhodné vycházet pouze ze dvou titulů (Volf 2006; Varadzin 2010). Do této části jsou neorganicky začleněny výsledky antrakologické analýzy provedené J. Novákem.

Stěžejní textová část práce se věnuje samotnému nálezu hrnčířské pece v Hořicích. Hned úvodní odstavec překvapí, neboť je v něm v podstatě obsažena charakteristika, analýza a interpretace nálezového souboru, a to včetně datování do 1. poloviny 15. století. To vše bez jediné uvedené analogie či citace literatury. Autorka situaci interpretuje jako nález diagonální hrnčířské pece, přičemž desítky keramických nádob (většinou rekonstruovaných v celém tvaru) určuje jako pozůstatky po klenbě této pece, nikoliv jako její vsádku. Nádoby měly být vsazeny do sebe a vytvářet klenební pásy. Popis terénní situace (dva odstavce) a obrazová dokumentace čtenáři neumožňují vytvořit si přiměřený názor na interpretaci a rekonstrukci pece.

Následující kapitola (Hrnčířské řemeslo) působí rozpačitým dojmem. První odstavce se obecně věnují vývoji hrnčířství v našich zemích, aby se text posléze posunul do Hořic 17. století. Dále se text věnuje problematice distribuce keramiky „s červe-

ným malováním“ ve východních Čechách, přičemž si autorka vystačí s jedinou citací (Košťál 2007). Stranou ponechávám absenci definování samotného pojmu keramiky zdobené červeným malováním. Na absurdní bázi je řešena otázka, kam až mohla být distribuována keramika pocházející z hořické hrnčířské dílny, neboť – pokud dobře rozumím autorčinu textu – nebyla objevena vsádka pece, ale nádoby pocházející z její konstrukce. O distribuci jaké konkrétní keramiky tedy autorka píše? Závěr kapitoly tvoří soupis archeologických dokladů hrnčířské výroby ve východních Čechách, který je uveden zajímavým konstatováním: *Tento text si v tomto ohledu neklade žádné ambice*. Můžeme si položit otázku, jaký smysl v textu podobný výčet má, když schází typologické srovnání jednotlivých pecí s hořickou situací. Vhodnější by bylo věnovat se otázce hrnčířské výroby v okolí Hořic, potažmo na Jičínsku, z hlediska písemných a archeologických pramenů. Rovněž překvapí absence citace studie V. Scheuflera (1958), který toto téma nastínil již před šedesáti lety.

Poslední kapitola se věnuje Hořicím ve středověku. Ačkoliv zde jsou uvedeny základní historické souvislosti (darovací listina Strahovskému klášteru, spor hořického faráře s miletínskou farností, hořická šlechtická sídla atd.), podstatná část textu se vlastně věnuje soupisu archeologických nálezů na území města, pro které autorka využívá údaje publikované dříve P. Drnovským (2013) doplněné o archeologické akce po roce 2012. Bohužel oním výčtem text věnující se městu ve středověku končí, aniž by došlo k pokusu o analýzu. Proč například není řešena otázka místa nálezu pece v kontextu urbanistického uspořádání města? Lze se nějak vyjádřit k vazbě na nedaleké šlechtické sídlo? Je keramika horizontu vrcholného středověku z výše uvedených archeologických akcí totožná, či odlišná?

Text závěru publikace plní zároveň i roli souhrnu výsledků a diskuse. Čtenář se mj. konečně dozví, že nádob nalezených v Hořicích bylo přes 60 (rekonstruované kusy). Rovněž se autorka v této části textu věnuje samotným nálezům a jejich technologicko-morfologickým aspektům. Autorka opět datuje nádoby do 1. poloviny 15. století, aby v posledním odstavci přišla s řadou tezí, které ale již dále nejsou rozvinuty a ve čtenáři vyvolávají řadu otázek. Například, že tvarová skladba nádob v konstrukci pece je pestrá – jak si tedy autorka představuje funkční sesazení oně klenby? Jsou všechny nádoby skutečně součástí klenby, nebo může být součástí inventáře i vsádka, popř. intruze z jiných situací? Dále autorka píše, že nádoby využitě v klenbě pece vykazují chronologický rozptyl více než

100 let. Na co tedy odkazuje ona zmíněná datace do 1. pol. 15. století – na nejmladší komponentu? Jedná se tedy skutečně o uzavřený nálezo- vý celek? Byly všechny nádoby součástí konstrukce pece? Jakou životnost předpokládá autorka u užitkové vrcholně středověké keramiky? Co bylo důvodem zániku pece?

Nejrozsáhlejší část práce tvoří katalog. Ten je zpracován výpravně a celkově lze obrazovou část hodnotit pozitivně. Aby však katalog mohl sloužit ke svému účelu (tj. představení nálezo- vé kolekce), nesměly by u jednotlivých zobrazení chybět podstatné nálezo- vé vazby jednotlivých nádob. Je sice uvedeno, že většina pochází ze stratigrafické jednotky č. 112. Čtenáře by však zajímala prová- zanost a vzájemná pozice jednotlivých nádob, které měly být vsazeny do sebe a vytvářet klenební pásy. Dle přiložené fotodokumentace nelze až na výjim- ky nějaké klenební pásy sledovat, snad jen zasa- zení nádob do mazanice. V práci rovněž chybí jakékoliv souhrnné zhodnocení souboru jako cel- ku z pohledu morfologie, typologie, technologie a výzdoby. Kdyby byly tyto parametry sledovány, mohl by být představen celkový profil kolekce a mohly by být kriticky hodnoceny otázky spojené s konstrukcí pece a celkovou interpretací nálezo- vé situace.

Celkově nezbyvá než konstatovat, že recenzo- vaná publikace trpí rozkolísaností mezi odbornou monografií a publikací určenou jako doprovod k výstavě. Ani k jedné formě se však výrazně ne- kloní. Lze tak pouze doufat, že se nálezo- vá situace z Hořic v Podkrkonoší dočká časem nového odbor- ného zpracování.

Pavel Drnovský

Literatura

- Drnovský, P. 2013:* Středověké osídlení na horním toku řeky Bystřice. Ústí nad Orlicí.
- Koštál, J. 2007:* Archeologické nálezy z hradu Víz- mburku. Ms. diplom. práce, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, Brno.
- Scheufler, V. 1958:* Hrnčířství na Jičínsku, Novopac- ku, Novobydžovsku a Královéměstěcku. Český lid 45, 115–125.
- Varadzin, L. 2010:* Hrnčířská výroba ve východní části střední Evropy 6.–13. století v archeolo- gických pramenech. Archeologické rozhledy 62, 17–71.
- Volf, M. 2006:* Archeologické doklady vrcholně a pozdně středověké hrnčířské výroby v Če- chách. Ms. diplom. práce, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova, Praha.

Katharine Walker: *Axe-heads and Identity. An investigation into the roles of imported axe-heads in identity formation in Neolithic Britain.* Archaeopress Archaeology, Oxford 2018. 335 str.

Monumentální projekt JADE Pierra Pétrequi- na (*Pétrequin et al. eds. 2012*) po letech rozhybal v řadě oblastí západní Evropy zájem o ojedinělé nálezy kamenných broušených nástrojů. Výjimkou není ani Velká Británie, která ostatně ve zmíněném projektu hrála nemalou roli. Vždyť s jadeitovými sekerami (zjednodušeně řečeno, ve skutečnosti jde o vícero hornin), jejichž surovina pochází z Monte Visa v Kottických Alpách, se setkáváme i v centrál- ní Skotské vysočině, tedy 1500 km vzdušnou čarou od zdrojů. Doktorská práce K. Walker obhájená v roce 2015 na univerzitě v Southamptonu, která je základem referované publikace, na ideovou náplň Pétrequinova projektu vědomě navazuje, ačkoliv její zájem je opřen také o jiné než právě jadeitové nálezy. Jími nicméně začíná.

O těchto vizuálně působivých nálezech se v Anglii píše již od viktoriánské éry. Přesto či prá- vě proto mají pouze dva ze 120 tamních dodnes evidovaných nálezu archeologicky relevantní kon- text. Z toho vyplývá, že jejich studium se na ostro- vech opírá především o výsledky bádání na konti- nentě. Avšak i tam existují celé oblasti, které jsou na tom s oporou nálezu podobně jako Británie. Mimo kontext stabilního osídlení se totiž s největ- ší pravděpodobností většinou nejedná o ztrátové předměty, ale o votivní uložení. Vazbu na přírodní dominanty a vodní toky ostatně sledoval a do jisté míry potvrdil také projekt JADE. Klíčovou otáz- kou však je, s kým nálezy na britských ostrovech spojuvat. Jestli s prvními zemědělci, jako v západ- ní Evropě, nebo s pozdními lovecko-sběračskými skupinami, které se s dlouho trvající produkcí ja- deitových seker na kontinentu zčásti chronologicky překrývají. Prostorovou analýzou blíže lokalizo- vaných nálezu Walker dochází k tomu, že kontext těchto seker v Británii je neolitický. Jako argu- ment využívá častý výskyt těchto nálezu v blízkos- ti raných, tedy neolitických megalitů. Domnívá se pak, že přinejmenším část těchto nálezu lze spojit s první příchozí neolitickou vlnou.

Další okruh nálezu BI, která je v ostrovním bádání tradičně označována jako skupina X, před- stavují sekery zhotovené z vyvřelých hornin. Jejich původ je hledán v Armorickém masivu Bretaně. Nevelký počet nálezu je výhradně svázán s jižní Anglií, tedy mj. s oblastí s prozatím nejstaršími neolitickými radiokarbonovými daty v Británii (*Whittle et al. 2011*).

Daleko širší pramennou základnu mají v Británii silicitové broušené sekery typu Crudwell-Smerick. Jedná se v podstatě o umělou kategorii, do které autorka zahrнула již dříve definované typy Crudwell (jižní Anglie), Smerick (Skotsko) a další nezařazené nálezy z „mramorovaných“ (tedy páskovaných, řečeno naší terminologií) silicitů. Společného mají nicméně to, že jde o sekery s dokonale vybroušeným tělem bez známek štípaní původního polotovaru. Vzhledem k morfologické shodě s pozdními jadeitovými sekerami by se mohlo jednat o jejich odraz v lokálních surovinách. Původ použitých silicitů byl tradičně hledán opět mimo Spojené Království, nejpravděpodobněji v Dánsku. Autorka nicméně dovozuje, že ani jejich lokální původ v jihovýchodní Anglii není vyloučený. Ačkoliv zdroj suroviny není zcela jistý, ve spojení s prostorovou distribucí soudobých jadeitových seker přináší v závěru práce pozoruhodný argument.

V prostoru jihovýchodní Anglie se jadeitové sekery nevyskytují, resp. se nápadně vyhýbají prostoru hrabství Lincolnshire, kde se potenciální zdroj suroviny seker ze skupiny Crudwell-Smerick jeví z geologického pohledu jako nejpravděpodobnější. Tato situace tak nápadně připomíná českou oblast, odkud nálezy seker z alpských zdrojů, na rozdíl od Moravy, dosud rovněž postrádáme. Zároveň se tam nachází dominantní zdroj metabazitu typu Jizerské hory (Šída a kol. 2014). Příběh pochopitelně pokulhává v tom, že jak jadeitové, tak silicitové sekery skupiny Crudwell-Smerick představují zjevně nepracovní tvary, na rozdíl od výrobků ze zmíněného metabazitu. Ovšem co my vlastně víme o použití většiny BI v našich souborech, nebo dokonce o jejich roli v živých společnostech.

Posledním v práci zastoupeným typem jsou broušené silicitové sekery obdélného průřezu, jejichž surovinu i původ autorka spojuje s osídlením kultury nálevkovitých pohárů v severozápadní Evropě. Jedná se tedy opět o cizorodý prvek. Celý soubor těchto nálezů je však zatížen značnou chybou, jež souvisí s aktivitami místních sběratelů od poloviny 19. století, kteří do svých sbírek nakupovali atraktivní nálezy původem přímo z Dánska, Švédska či severního Německa. Ne vždy je možné odhalit je pramennou kritikou.

Ve spojení s nejpravděpodobnějším chronologickým zařazením jednotlivých kategorií nálezů dochází autorka k závěru, že dálková distribuce seker kontinentálního původu do Británie je v podstatě kontinuální. Výjimku tvoří pozdní neolit (v tamní terminologii), tedy období okolo roku 3000 BC. O této době hovoří jako o periodě izolovanosti od kontinentu.

V práci jsou jen okrajově zmíněny také sekery z nesilicitových hornin lokálního původu. Ty jsou nejčastěji vyrobeny z olivinitického čediče, tufu nebo břidlice. Ostatně nejsou zajímavé pro stanovení rámce knihy, vyjádřený v jejím podtitulu.

Naprostou většinu nálezů ve výše zmíněných kategoriích autorka považuje za předměty ceremoniální, nebo přinejmenším nepracovní. Z toho pramení také její snaha o jejich přesnou lokalizaci, která ovšem u fondu tvořeného převážně prastarými muzejními akvizicemi vyznívá většinou naprázdno. Použité mapové podklady jsou navíc poněkud nedůstojné pozici, jakou Británie ve vývoji moderní kartografie zastávala. Spolu s dalšími přílohami jsou bez úpravy převzaté z výchozí disertační práce, a to spolu s autorčinými kresbami, u kterých by bez instruktivní popisky čtenář váhal, zda jde skutečně o sekery. Původních obrázků je však naštěstí v práci málo. Obsah map je pak poněkud matoucí. Někdy se zdá být myšlenka zřejmá, to v případě, že se poblíž nalézá mohylník či příkopové ohrazení, jindy připomíná spíše výpis z památkové databáze, kdy se dozvídáme o každé římské minci nalezené v okruhu několika kilometrů.

Je vskutku těžko říci, jak s pomocí obtížně datovatelných a pochybným nálezovým kontextem zatížených „einzelfundů“ odpovědět zrovna na otázky spojené s identitou jejich původních nositelů. Z Británie, stejně jako z kontinentální Evropy, známe řadu případů přestípaní silicitových seker na užitkové tvary štípané industrie. Je tak přinejmenším zjevné, že identita spojená s artefaktem byla často v jiném kulturním či chronologickém kontextu nicheřkající. Kniha by se v zásadě mohla jmenovat „Některé ojedinělé nálezy broušené industrie ve Velké Británii a jejich pravděpodobná datace“. Na závažnosti by jí to neubralo.

Pavel Burgert

Literatura

- Pétrequin, P. – Cassen, S. – Errera, M. – Klassen, L. – Sheridan, J. A. – Pétrequin, A. M. eds. 2012: *Jade. Grandes haches alpines du Néolithique européen. V^e et IVe millénaires av. J.-C.* Besançon: Presses Universitaires de Franche-Comté.
- Šída, P. a kol. 2014: Neolitická těžba metabazitů v jizerských horách. Opomíjená archeologie 3. Plzeň: Katedra archeologie Filozofické fakulty Západočeské univerzity v Plzni.
- Whittle, A. W. R. – Healy, F. M. A. – Bayliss, A. 2011: *Gathering Time: Dating the Early Neolithic Enclosures of Southern Britain and Ireland.* Oxford: Oxbow Books.

9. SVĚTOVÝ ARCHEOLOGICKÝ KONGRES V PRAZE 9TH WORLD ARCHAEOLOGICAL CONGRESS IN PRAGUE

CALL FOR SESSIONS

Dear Colleagues, and Friends of WAC,

Having confirmed the list of themes www.wac-9.org/themes, the Local Organising Committee (LOC) is pleased to invite session submissions for the WAC-9 Prague 2020 Congress scheduled to take place at the Cubex Centrum from 5-10 July 2020.

Each session, informed by the 21 themes identified by the Scientific Committee, must be proposed by at least two organisers from two different countries. Sessions should emphasize international participation and global perspectives. Session proposals should be composed of a title, an abstract of 300 words, and up to 5 keywords. Sessions can be organised in different formats, including workshops, debates, panels and forums. A typical session lasts for 90 minutes, and comprises five 15-minute-long papers, with 5 minutes introduction and 10 minutes discussion at the end.

The Scientific Committee strongly encourages the prospective session organizers to provide a list of at least five or more session paper presenters with their abstracts. A session can be as long as justifiably necessary. In the case that you cannot secure five presenters, then you agree to entrust the Scientific Committee and Local Organizing Committee to allocate individually proposed papers that they find fit into the session. In that case, please inform the Local Organizing Committee your willingness to accept additional paper presenters designated by the Local Organizing Committee and the Scientific Committee.

We are looking forward for your submissions!

www.wac-9.org/call-for-sessions/

The deadline for submitting session proposals for WAC-9 Prague, Czech Republic (5-10 July 2020) is **Tuesday 15 October 2019 12:00 pm. (GMT+1)**.

On behalf of the WAC-9 Local Organising Committee

Sincerely

Jan Turek

WAC-9 Academic Secretary
wac-9@guarant.cz

WAC-9 THEMES

A – Archaeological Practices

- 1 Global Perspectives on Rock Art
- 2 Why Archaeology Needs Ethnoarchaeology
- 3 Contemporary Archaeologies
- 4 High-Spirited Gatherings or Lightning Sessions

B – Archaeological Praxis

- 5 Evaluating Archaeological Knowledge
- 6 Discrimination and Injustices

C – Heritage

- 7 Community Approaches to Archaeology and Heritage Management
- 8 Transdisciplinary and Unbounded: Contemporary Approaches to Critical Heritage Studies
- 9 Trade in Art, Culture, and History: Heritage Tourism in the Twenty-First Century

D – Indigenous

- 10 Indigenous Views on Ancestors, Ancestral Sites, their Excavation and Disturbance
- 11 Archaeology as indigenous Advocacy
- 12 Fission or Fusion? Indigenous Engagement

E – Interactions and transformations

- 13 Historical Archaeology: Global Alterities and Affinities
- 14 Maritime Histories: The Seas in Human History

F – Identities and Ontologies

- 15 Archaeologies of Identity
- 16 Landscapes, Forests, Groves, Rocks, Rivers, and Trees: Ontological Groundings and Seeking Alternative Theories

G – Archaeologies and Sciences

- 17 The aDNA Revolution: Its Issues, Potentials, and Implications
- 18 A New Bioarchaeology: Telling the Difficult Stories

H – Environments

- 19 Climates of Change and Environmental Pasts
- 20 Water and Ancient Complex Societies

Z – World Archaeologies: the past, the present and the future

- 21 World Archaeologies: the past, the present and the future

